

A véleménynyilvánítás szabadsága és a blaszfémia

TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ
IGAZSÁGÜGYI MINISZTER NYITÓELŐADÁSA

Mindig hálás vagyok azokért az alkalmakért, amelyek segítenek megállni, együtt gondolkodni és elmélyedni olyan témákban, amelyeknek nem annyira azonnali, mint inkább hosszú távú jelentősége van. Szeretnék köszönetet mondani a felkérésért Éric Fournier nagykövet úrnak, Bartóki-Gönczy Balázs úrnak, a Franciaországi Ösztöndíjasok Egyesülete elnökének, és Koltay András docens úrnak, az MTA Médiatudományi Kutatócsoportja vezetőjének.

A következő néhány percben szeretném Önöknek elmondani, milyen – részben szubjektív – gondolatokat, képzettársításokat, emlékeket idéz bennem a rendezvény címe. Majd arról szólok, hogy hol helyezném el a sajtószabadságot és a blaszfémiát, illetve annak tilalmát az alapvető szabadságjogok védelmének rendszerében, valamint arról, hogy milyen feszültséget érzek a címben megjelenő két pólus között; végül arról, hogyan véli feloldani a magyar Alaptörvény és a jogrendszer ezt a feszültséget.

„A véleménynyilvánítás szabadsága és a blaszfémia: határvonalak a különböző kultúrákban” – elgondolkodtató, szinte provokatív cím és alcím. Szabad véleménynyilvánítás és blaszfémia: erős kontraszt, rövid mondatba tömörítve. A sajtószabadság egyértelmű, pozitív eszmény. Különösen olyan országokban van jelentősége, amelyekben a nem túl távoli múltban diktatúrák különböző formái valósultak meg. A véleménynyilvánítás szabadsága a demokratikus jogállam *sine qua non*ja. Csaknem feltétlen alapjog. Csaknem – mert korlátját képezi mégis, hogy gyakorlásával nem sérthetem meg mások emberi jogait, szabadságát és méltóságát. De mi a teendő, ha a sérelem nem egyént, hanem közösséget ér? Lehet-e ez a közösség vallási közösség? Ha kritikával vagy gúnnal illetnek valamilyen vallási tanítást, akkor az adott vallást követő egyén jogai is sérülnek? Jogvita tárgyává tehető-e a sérelem? Íme a feszültség, íme egy töréspont. A véleménynyilvánítás szabadsága mint anyajog pozitív tartalmú. A blaszfémia ezzel szemben negatív magatartást sugall, amit sokak szerint tiltani kell, akár a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásával is. De korlátozhatja-e a szólásszabadságot a blaszfémia tilalma? Vagyis büntető- vagy polgári jogi védelemben lehet-e, kell-e részesíteni azt, amit egy adott vallás hívei szent dolgoknak tartanak? Többé-kevésbé ismert, hogy sok muszlim országban az állami büntetőjog szankcionálja, ha valaki az iszlám tanítását, Istent vagy Mohamed profétát káromolja vagy kigúnyolja. Bahrein¹ és a Maldív-szigetek alkotmányai² tartalmaznak például olyan rendelkezéseket,

¹ A Bahreini Királyság Alkotmányának (2002) 23. cikke.

² A Maldív Köztársaság Alkotmányának (1998) 25. cikke.

amelyek az iszlám tiszteletben tartása érdekében korlátozzák a szabad véleménynyilvánításhoz való jogot.³ Ám a dilemma nemcsak az iszlám jog talaján álló, hanem más formában más országokat is érint.

Írország alkotmánya⁴ például kimondja, hogy bűncselekménynek minősül az istenkáromló tartalmak közzététele. A Norvég Királyság alkotmánya⁵ a vallás megvetése elleni küzdelem érdekében korlátozni engedi a véleménynyilvánítás szabadságát. A görög büntető törvénykönyv⁶ például az Istennel, valamint a görög ortodox egyházzal vagy más egyházakkal szemben elkövetett istenkáromlást szabadságvesztéssel rendeli büntetni. A dán büntető törvénykönyv⁷ szankcionálja azt, aki gúnyt űz valamely törvény által elismert vallás hittételéből.

Még egyazon jogcsaládon belül sem könnyű egyensúlyt és egységes választ találni. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga e tekintetben széles mozgásteret enged a tagállamoknak, óvakodva attól, hogy e területen egységes európai mércét állítson fel.⁸ A Bíróság például egy 1994-es, az *Otto-Preminger-Institut v. Austria* ügyben⁹ hozott ítéletében elfogadta az osztrák állam érvelését, hogy a katolikus hívek jogainak védelme indokolttá teheti egy film forgalmazásának előzetes megtiltását, és kimondta, hogy az Egyezményben biztosított vallásszabadság gyakorlása magában foglalja az állam azon tevéleges kötelezettségét is, hogy a hívőket megóvja a zaklatástól, és biztosítsa számukra a békés vallásgyakorlás lehetőségét – és ezáltal korlátozhatja a szólásszabadságot. A közéleti vitáknak ugyanakkor a strasbourgi bíróság széles teret enged, így állapította meg például tizenkét évvel később a *Klein v. Slovakia* ügyben,¹⁰ hogy az egyik legfőbb papi méltóság gyalázása nem a közösség hite, egyháza, hanem az érsek személye (vagy inkább magatartása) ellen irányult, és mint ilyen, a véleménynyilvánítás szabadságának védelmét élvezzi. Az Emberi Jogok Európai Bírósága hangsúlyozza, hogy nincs megfelelő alap arra, hogy a blaszfémiát szankcionáló jogszabályok ellen általában fellépjen.

A globalizáció idején a különböző népek, eszmék, jogrendszerek, vallások, kultúrák találkozása elkerülhetetlen. Korábbi jogalkotóknak ezzel nem kellett számolniuk. Európában az előző két évszázad a szekularizáció kora volt. Az arab világban azonban elkezdődött a folyamat, de megtorpan. Az idősebbek még mint fordulópontra emlékeznek Khomeini ajatollah iráni iszlám forradalmára. És láthatjuk az iszlám jogának térnyerését az arab tavaszt követő egyes alkotmányozásokban is. Feszültségforrás, potenciális konfliktus lehet a mélyen szekularizált Nyugat találkozása az iszlámot soha meg nem tagadó Kelettel. A dolgot tovább bonyolítja, hogy Európa – talán éppen a bevándorlás hatására is – újra elkezdte magát önnön identitása felől faggatni. A vita az Alkotmányszerződés elfogadása, azaz el nem fogadása idején tört felszínre. Egyesek Európa zsidó-keresztény gyökereit hangsúlyozzák, míg mások a humanizmus és a felvilágosodás

³ L. még Jeroen TEMPERMAN: Istenkáromlás, vallásgyalázás és az emberi jogi előírások. In *Medias Res*, 2013/2. 267.

⁴ Írország Alkotmánya (1937) 44. cikkének (1) bekezdése.

⁵ A Norvég Királyság Alkotmányának 100. cikke.

⁶ A görög Büntető Törvénykönyv 198. és 199. cikke

⁷ A dán Büntető Törvénykönyv 140. cikke.

⁸ KOLTAY András: A gyűlöletbeszéd korlátozása és a közösségek védelme a gyűlölettel szemben. In: KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 2. kiad. 271.

⁹ *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, application no. 13470/87, 1994. szeptember 20-ai ítélet.

¹⁰ *Klein v. Slovakia*, application no. 72208/01, 2006. október 31-ei ítélet.

eszmében és vívmányaiban találják meg a fő igazodási pontot. Jómagam a demokratikus átalakulás utáni első szabad választáson miniszterelnökké választott, néhai Antall Józseffel értek egyet, akinek szállóigévé vált mondása szerint Európában még az ateista is keresztény – nem vallási, hanem történelmi okokból. Hiszen még a felvilágosodás is a kereszténységtől kölcsönözte eszméit. Erre nem én, hanem II. János Pál pápa hívta fel a figyelmet utolsó, *Emlékezet és azonosság* című könyvében.¹¹ Ezek az értékek nem zárják ki egymást, hanem együtt növekedhetnek bennünk. De mi a helyzet a különböző vallások, civilizációk együttélésével?

Az elmúlt évben igazságügyi miniszterként két közel-keleti országban is volt alkalmam látogatást tenni. A napokban tértem vissza Jeruzsálemből. A város nevében van a béke: *shalom, szálem*. Az Óváros négy, arab, keresztény, örmény és zsidó negyedre oszlik. Évszázados, de törekény *status quo* ez. Béke egyelőre nincs a két nép, a palesztinok és az izraeli zsidók között. A konfliktus során ki-ki évezredes, vallási eredetű jogokra hivatkozik. Kié volt előbb a Templomhegy? A többfélekezetű, szomszédos Libanonban is feszültséggel terhes nyugalmat éreztem.

Annak idején pedig brüsszeli, majd párizsi nagykövetségként láttam, amint zárt közösségek alakulhatnak ki a nagyobb nemzeti közösségen belül, a maguk sajátos szabályaival. A nagyobb közösség értetlenül áll a jelenség előtt, amint a kisebb közösség sem feltétlenül érti, miért kellene szokásain, hagyományain változtatnia. Az elmúlt évtizedek nyugat-európai tapasztalatai szerint mintha az integrációs törekvésekben gyengülés jelentkezne. Ebből is konfliktus lehet. A társadalmi együttélésnek, integrációnak egymástól eltérő modelljei és gyakorlatai vannak Európában, köztük sikeres és sikertelen példákkal egyaránt. Nagyon sok múlik az érkezőkön és a fogadtatáson egyaránt.

Az eddigiek egy viszonylag sokat utazott embernek a reflexiói és impressziói voltak. Térjünk most vissza témánkhoz, amiről, mint kormánytagnak, van álláspontom. A blaszfémia tilalma és a sajtószabadság összeütközése kapcsán két példa juthat eszünkbe: az egyik Keletről, a másik Nyugatról. Több iszlám országban, ahol a jogrend alapjául a *saría* vagy annak valamilyen értelmezése szolgál, a blaszfémiát, vagyis az Istent, a Próféát, a *Koránt* vagy más szent dolgot érő káromlást súlyos büntetőjogi szankció, esetenként halálbüntetés fenyegeti. Nem egy esetben a kisebbség, nem ritkán a keresztény közösségek ellen fordítják ezeket a rendelkezéseket. Nyugaton a helyzet összetettebb. A *Charlie Hebdo* szerkesztőségét ért merénylet kapcsán szembesültünk újra azzal, hogy ha a vallásos meggyőződés, szertartások, jelképek kigúnyolásával sérül az adott vallás híveinek érzékenysége, méltósága, akkor az erőszakos, elítélendő és meg nem engedett reakciókhoz is vezethet. Egy dán satirikus lap 2005-ben már jelentetett meg Mohamed-karikatúrákat. Nem sokkal később a több ezer kilométerre lévő törökországi Trabzonban egy ezen feldühödött, zavarodott tizenéves török fiú lelőtt egy olasz katolikus papot, Andrea Santoro atyát. A merénylő a keze ügyében lévő keresztényen akart elégtételt venni. Keveset számított neki, hogy a dán karikatúristák nem mint keresztények gúnyolták ki a Próféát: lapjuk csakúgy, mint a *Charlie Hebdo*, aligha keresztényként határozza meg magát, így nyilvánvalóan nem kereszténysége folytán intézett támadást az iszlám ellen. De a tudatlanság és dezinformáció a globalizált, valós idejű kommunikációs csatornákkal együtt gyilkos kombinációt alkothatnak.

¹¹ II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Emlékezet és azonosság*. Budapest, Európa, 2005. 113.

Ha azonban a sajtószabadságot abszolút prioritásnak tekintjük, akkor a jog nem részesítheti külön védelemben a vallásokat. Marad akkor az egyéni lelkiismeret és felelősség mint belső korlát?

Kell-e választanunk egyfelől a véleménynyilvánítás szabadsága és a vallásszabadság között, ha az utóbbi részének tekintjük a vallásos identitás és önkifejezés jogi védelmét is? Véleményem szerint nem. E kettő nem zárja ki egymást. A feszültség köztük feloldható. A magyar Alaptörvénynek és jogrendszernek sikerült megtalálnia azt a szintézist, amely a történelmi előzményeknek, a kor követelményeinek és jogi kultúránknak megfelel. Gondoljunk csak bele, hogy nemrég, a rendszerváltás előtt a vallásos érzületet mint tudománytalan, kihalásra ítélt csökevényt szabad, sőt ajánlatos volt gúnyolni Magyarországon.

Az Alaptörvényben az „Alapvetések” után rögtön a „Szabadság és felelősség” cím következik. Ez rögzíti a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságát. Ám hozzáfűzi, hogy ezek gyakorlása nem irányulhat bizonyos közösségek, többek között vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az Alaptörvény – merészen – a közösséghez tartozó személyek számára biztosítja az *actio popularis* is: ők jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni. Ezt fejt ki az új Polgári Törvénykönyv az alábbiak szerint:

„A közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogselelem esetén (...) személyiségi jogát érvényesíteni.”¹²

A bírói joggyakorlat fogja kimunkálni e tényállás elemeinek pontos jelentését, felállítani a köztük lévő egyensúlyt. Mi minősül a személyiségi jog lényeges elvonásának? Mit tekintünk súlyosan sértőnek, vagy éppen indokolatlanul bántónak?

A Ptk.-ban most említett új szabályozás paradigmaváltást jelent a korábbi szabályozáshoz képest. Addig ugyanis a bírói gyakorlat nem tudott mit kezdeni az olyan megszólalásokkal, amelyeknél a gyűlöletkeltés egy adott közösség, csoport ellen nyilvánvaló volt ugyan, de konkrét, személyhez kötődő sérelemre nem lehetett hivatkozni. Ezzel a Ptk. implementálja az Alaptörvényben megjelenő, már említett *actio popularis*: a közösség védelmében annak bármely tagja felléphet immár. A Ptk.-val és az Alaptörvénnyel összhangban szabályozza a kérdést a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló törvényünk, amely kimondja, hogy „a médiatartalom nem lehet alkalmas valamely nemzet, közösség, nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbség, (...) továbbá (...) vallási közösség elleni gyűlölet keltésére, sem kirekesztésére”. A Btk.-nak a gyűlöletbeszéd tilalmára, a közösség elleni uszítás tényállására vonatkozó szakasza egyebek között a valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport elleni gyűlöletre uszítást rendeli büntetni, ha nagy nyilvánosság előtt történik.

A globalizáció, az internet, a közösségi oldalak korában ennek a szabályozásnak is megvan a nyilvánvaló korlátai. Ha valaki gyűlöletbeszédrel milliókat akar elérni az interneten, nem

¹² 2013. évi V. törvény, 2:54. § (5) bekezdés.

kell mást tennie, mint egy olyan országból szolgáltatni ezt a tartalmat, ahol ez nem ütközik törvénybe, és a szolgáltatás leállítása alig leküzdhető akadályokba ütközik akkor is, ha egyébként a jogsérelem nálunk valósul meg. Nagy jelentősége lenne tehát a nemzetközi, ezen belül az európai együttműködésnek, jogharmonizációnak, valamilyen globális, de legalább európai anyagi és eljárási keret kialakításának.

Szeretném egyértelműen leszögezni, hogy a kormány a gyűlöletbeszéd iránti zéró tolerancia elvét vallja. E jelenséggel szemben eddig is fellépett még az Alaptörvény szintjén is, illetve az új Ptk. és az új Btk. sajátos rendelkezéseivel. A kormány továbbra is fellép, ha kell, jogalkotás kezdeményezésével, vagy más intézkedésekkel. Jövőre az Igazságügyi Minisztérium az izraeli tárcával közösen szervez nemzetközi konferenciát az online gyűlöletkeltés elleni küzdelem témájában.

Végezetül hadd utaljak vissza ismét az Alaptörvényre. Ebben véleményem szerint három olyan kulcsfogalom van, amelyek együtt segítenek eligazodni, helyes jogszabályokat alkotni és helyes ítéleteket hozni – ezek pedig a szabadság, a felelősség és az emberi méltóság. Ha ez a három védendő érték békében él egymással, akkor fognak az egyének és a közösségek is békében élni. Az ember szabadságához és méltóságához is hozzátartozik, hogy hitét, vallását, identitását tiszteletben tartsák. Ezek is védendő értékek tehát.

Mindehhez azonban mindenkinek az egyéni lelkiismeretére is szükség van: az alkotmány, a jogrendszer is csak a kereteket teremtheti meg. A főszereplő a jogait gyakorló személy. És itt lép be újra a vallás, a kultúra. Ezek formálják a lelkiismeretet. Itt lép be az aranyszabály, amely valamilyen formában minden vallás tanításában ott van, és amely nem egyes civilizációk, hanem *az* emberi civilizáció alapja: ne tedd azt a másikkal, amit nem szeretnéd, hogy veled tegyenek, de tedd azt a másikkal, amit szeretnéd, hogy veled tegyenek! Vedd úgy a másik szabadságát, mint a sajátodat; örködj a másik méltóságán úgy, mint a sajátodon! Ősi recept, de a 21. században érdemes lesz újra elővenniük és alkalmazniuk nemcsak az egyéneknek, hanem a közösségeknek és népeknek egyaránt.